

Svar på Anmärkningarne wid
Tankar om svenske
fabriquerne, gifwit af Joh.
Fr...

Kryger, Johan Fredrik,

1700-1829 54 A Br. 1756

National Library
of Sweden

KRYGER, J.F.

Polit. ekon.

Alm.

(Br.)

1756

1700-1829

1756.

Polit. ekon.

Mem.

(Paj)

1756
1700-1829

S w a r

På

Annmärkningarne

Wid

Bankar

Om

S w e n s k e

Fabriquerne,

Gifwit

af

JOH. FRED. KRYGER,

Stockholm,

Tryckt hos LOR. LUDV. GEEFING, 1756.

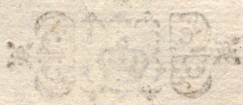

Imprimatur

Imprimatur.

N. OELREICH.

JOH. FRED. KRYGER.

Stockholm
Kunsthögskolan, Linnéens Gården, 1786

Jag har med nöje igenomläsit en obekant Auctors anmärkningar wid mine tankar om Svenske Fabriquerne; ty när pännan styres af wälmening och saktmodighet, hwilket här stedt är, så bör en förnuftig människa aldrig oroas deröfwer, at hans tankar blifwa mottagde. Dvärt om, det bör wara honom kärt, när han får tilfälle, at undanrödja alla twifwelsmål, och med flera skäl styrka de sätser, hwilka han årkänner för sanning. Således har jag orsak, at tacka Herr Auctoren för hans gjorda påminnelser, så mycket mer, som han förmodeligen ej welat wända hela sin styrka emot mig, på det mig måtte lämnas så mycket flera ämnen til en närmare förklaring. Jag hade dock hos mig beslutit, at ej gifwa något ytterligare swar, emedan jag stod i den tankan, at en estertänksam Läsare skulle finna nog skäl i min förra skrift, hwarigenom dessa anmärkningar kunde wedersläggas: Men sedan jag blifwit dertil både munt- och skrifteligen upmuntrad, och i et eller annat mål någon närmare förklaring af mig åskad; så har jag bordt anse

A 2

den

denna påminnelsen för det Allmännas röst, hwilken min skyldighet fordrade at lyda.

Innan jag inlåter mig vidare med någon vederläggning af Herr Auctorens anmärkningar; så måste jag förut göra twänne påminnelser: den ena, at det nästan ser ut, som Hr. Auctoren trodt, at jag endast skrifwit emot honom; den andra, at at han ej låsit mina tankar om Swenske Fabriquerne med den upmärksamhet, som warit nödig för den, hwilken tänkte skrifwa emot dem; utan blott grundat sina anmärkningar på någon ofullkommen muntelig berättelse.

Til at bewisa det förra, wil jag allenast andraga et par exempel, såsom pag. 4. kallar Herr Auctoren det en wilfarelse, då jag sagt, at de, som tala för den oinskränka friheten wid *Fabriquer* och *Handwärkerier*, stödjä sig på Frankrikes exempel, m. m. Det kan ju wara möjligt, at andre tänka på det sättet, fast det ej fallit Hr. Auctoren i sinnet; ty om det ej så warit i sielfwa werket, nämligen at jag kânt ganska många personer i vårt samhälle, hwilka styrkt sina Polypoliske satser med et illa tillämpat begrep om *Fabriquers* hushåldning i Frankrike; så hade Hr. Auctoren säkert skäl, at skylla mig för en onödig widlystighet, hwilket han nu gör utan grund pag. 15. Och detta hade bordt anses för så mycket orimeligare, som Sweriges hushåldning med *Fabriquerne* ej bör byggas på andra Länders exempel, utan på sådana grundsatser, som böra stå fast, änskon alla främmande Riken fölgde helt andra vägar.

Et annat dylikt exempel finnes pag. 21. der Hr. Auctoren beskryller mig, at jag bestrider en oris melighet, hwilken jag sielf skal upfunnit och sart på deras räkning, emot hwilka jag talar. Han säger: Det har ingen påstådt, at tilwertningarnes myckenhet skulle ökas i samma proportion, som *Fabriques* - Idkarnes antal blifwer tilökt, NB. så framt affättningen bruste. De sidsta orden lårer Hr. Auctoren af förseende flyttat uti inkastet; då de likwål höra til mitt swar, hwilket tydeligen kan läsas i mine Tankar om Swenske *Fabriquerne* pag. 54. och 55. Och när dessa sidsta orden sattes på det stället, dit de naturligt wis höra; så är inkastet ej diktat, utan står med tydeliga ord i *Francisci* påminnelser wid den Wälmenande *Patriotens* 33 Ark, hwilket ock gifwit en, som kallar sig *Svecus*, anledning at wederlägga denna satsen uti Anmärkningarne wid Hr. *Francisci* påminnelser pag. 11. seqq.

Den Andra påminnelsen består deruti: At Hr. Auctoren, til åfwentyrs hindrad af andra syflor, ej låsit mine tankar om Swenske *Fabriquerne* med den upmärksamhet, som wederbordt; ty huru kunde han eljest pag. 4. kalla mina sätser för wilsfarelser, när de likwål äro grundade på Kongl. Maj:ts och Rikens Ständers författningar? Jag medgifwer gerna, at Oeconomiska författningar måste ofta ändras efter tidernas stic och omständigheter, och det bör derföre wara lofgifwit, at upgifwa förslager emot författ-

ningarne och til deras förbättring; men äftwen så litet detta nekas, åstwen så litet lär den kunna skylas för wilfarelse, som talar enligt lagar och försattningar, emedan man endast kan fara wilse emot, men icke med lagen. Huru kunde Hr. Auctoren pag. 3. påbörda mig, at jag åger samma affigt och förswarar samma hushåldningsmethode, som Hr. Commissarien Salander i sin Genwäg til Slögderne; om han jämsfört mine tankar emot denna skrift? Jag förbehåller mig, at längre fram wisa skillnaden. Huru kunde Hr. Auctoren pag. 22. tillägga mig den tankan, at man bör uträkna, huru många wåsstolar behöfwes til hela Rikets *consumtion*; då jag ej med et enda ord nämnt om en sak, hwilken aldrig fallit mig i sinnet? Huru kunde han, på samma grund, pag. 6. och flerestådes, besylla mig, det jag påstår *Fabriques-Privilegiernes* instränkande innom et litet NB. utsatt antal af idkare, hwilken sats wisserligen leder til Monopolier; då jag likwål med tydeliga ord säger pag. 56. at förmögne personer böra wara wälkomne, NB. om de woro aldrig så många? Flera exempel at upräkna, håller jag wara onödigt; en upmärksam Läsare finner dem nogsamnt sielf, wid jämsförelsen.

Som mine tankar om Swenske Fabriquerne äro grundade dels på sådane slutsatser, hwilka jag ånsedt för förnuftiga, dels på Frankrikes hushåldning i samma ämne; så söker Hr. Auctoren deremot, at wisa mina satsers oriktighet, och at Frankrikes hushåldning blifwit nu mera ändrad. Huru
wida

wida han deruti wunnit sit ändamål, det bör nu något närmare undersökas; til hwilken ända jag wil, hwad det förra widkommer, i forthet gå hella hans skrift igenom, och derwid göra de påminnelser, som han sielf gifwer mig anledning til.

Pag. 3. säger Hr. Auctoren: at jag åger samma affigt och förswarar samma hushåldningsmethode, som Hr. Commissarien Salander uppgifwit; men sättet at föredraga saken, skal wara olit ic. Med Hr. Auctorens tillåtelse måste jag säga, at han här aldeles misräknat sig på mitt tänkesätt: och är detta så mycket nödigare at anmärkas, som efter mitt tycke hans byggnad mister sin starkaste grundwal, så snart jag kan wisa, det jag aldrig våstادت samma hushåldning, som Hr. Commissarien Salander. Likheten emellan våra tankar består deruti, at wi bägge anse för nödwändig, at icke Privilegierna böra lämnas öpne för hwar och en, som sig derom anmäler, utan sättas inom wisa skrankor och ordningar, äfwen som alla andra näringar i Riket. Men skiljaktige äro wi deruti, at efter Hr. Commiss. Salanders mening Rikets consumption på nötande waror bör uträknas, och både idkarnes och wäfstolarnes antal der efter utstakas: hwäremot jag altid hyst och ännu hysar den tankan, at uträkningen af Rikets consumption är både omöjelig och onödig, emedan tilverkningen lämpar sig af sig sielf efter affättningen; och at et wist fastställt antal af Fabriques, Öfware och wäfstolar är genaste wägen til Monopolier.

lier. Ty när införslen af utländska waror är förbudna, och deremot inrikes tilverkningen satt inom så tränga skrankor, at ej flere idkare blifwa tillätne, och at ingen af dem får uppsätta flere wäfsstolar, än så många han en gång för alla fådt sig tildelte; så uphörer all täflan idkare emellan: Ty den sänsta waran måste gå åt så wäl, som den bästa, och ingens förmögenhet, flit och estertanka, kan hjälpa honom til något större tilverkningsquantum; emedan han ej får sätta up flere wäfsstolar, änskönt hans waror woro aldrig så begärliga. Hade jag detta påstådt, så woro Hr. Auctorens anmärkningar emot mig riktiga. Men när jag nekar detsamma och deremot säger, at förmögne personer, som wilja inrätta Fabriquer, böra altid vara wälkomne, om de woro aldrig så många; så är ej något slutit antal, hwarken för idkare, eller wäfsstolar, och följakteligen kan icke eller någon skadelig ensälgning befaras. Det lärer och derföre hos hwar owäldug vara afgjort, at Hr. Auctorens anmärkningar til större delen ej träffa mina, utan Hr. Commissariens Salanders tankar; emedan de strida emot en sats, den jag tydeligen nekar i samma skrift, hwilken Hr. Auctoren tänkt werderläggga.

Pag. 6. förklarar Hr. Auctoren sitt bifall til en och annan af mig andragen sanning, och ibland annat gillar han min flagan öfwer folkbristen hos oss, hwilken han säger werkeligen vara en wäsendtelig och tryckande omständighet i all wår rörelse. Härwid påminnes, at Hr. Auctoren

ren antingen för mycket medgifwit, eller ock för litet undersökt de påföljder, hwilka jag deraf dragit. Ty som jag sökt bewisa, at deruti ligger hushållsaken, hwarföre här bör brukas en försigtigare hushållning wid näringarne, än annorstädes; at arbetslönernas dyrhet i synnerhet flyter af denna fallan, och at derföre ej något skadeligare kunde påtänkas, än en öpen frihet för hwar och en arbetare wid Fabriquerne, at blifwa sin egen Herre; så hade, efter mitt omdöme, Hr. Auctoren antingen bort neka folkbristen hos oss, och med giltiga skäl styrka motsatsen; eller ock wisa, at brist på nödige arbetare i et så folklöst land, som Sverige är, ej har så farliga påföljder, til arbetslönernas stegring och alla näringars ödeläggande, som jag föregifwit.

Pag. 7. heter det: at i Engeland den första Fabriques-inrättningen blifwit grundad uppå twång, uppå widlyftiga och otaliga Reglementer; uppå uträkningar af Mästare, Gesäller och wäffstolar; med et ord NB. uppå *Monopoliska Principier*. Det förra läser ej kunna anses för lika betydande med det senare: Den, som wet hwad Monopolier äro, läser aldrig medgifwa, at ordning och twång uti näringarne äro genast äfwen det samma. Ty om man ock wille medgifwa, at bemålte lagar i Engeland warit skadeliga för Fabriquerne; så blefwo de ändå alltid wida wägnar skilde ifrån Monopoliske principier; hwarföre jag ock aldrig påminner mig hafwa låsit, at någon förr, än Hr. Auctoren, satt denna stämpel på Engeland's hushållning.

Pag. 15. och 16. beskylles Hr. Auctoren mig, afwen jom på flera ställen, för oriktiga slutsatser. Och ehuruwäl et sådant fel kan ofta finnas wid det oskyldigaste upsät, emedan det bör endast skrivas på förståndets, men ej på wiljans räkning; så torde mig dock vara tillåtit, at, om möjligt är, affkudda mig denna beskylningen. Jag har sagt: I Frankrike är communicationen emellan städerna och landsbygden ganska beqwäm, och af sättningen wig både för Borgare och Landman: i Sverige deremot ligga städerna långt ifrån hvarandra, och kunna til större delen ej annorlunda anses, än byar med stads-rättigheter. Deras skal jag gjort det slut, at här böra vara få idkare och många arbetare wid Fabriquerne. Hr. Auctoren lämnar at döma, om detta sätt at sluta är med förnufts lärans regler enligit? Och om icke conclusionen borde blifwa denna: At wi dertöre böra winläggga oss om, at befråmja communicationen emellan våra städer. Hade Hr. Auctoren haft, eller lämnat sig tid, at nogare igenomläsa mine tankar om Swenske Fabriquerne; så hade jag och i detta rummet kunnat wänta af honom et blidare omdöme. Jag wil nu icke nämna något derom, at denne slutsats ej finnes just wid det åberopade rumet: det kan vara lika mycket; ty jag antager honom gerna för min, allenast det sker i sin ordning, emedan han torde ändå hafwa sin riktighet. Sedan jag gjort en jämnförelse emellan Frankrike och Sverige, och wisat, at det senare är tre gånger större, men aderton gånger mindre be-
 bodd;

bodt, än det förra; så leder jag deraf orsaken til den ringa communication emellan städerne och landsbygden, samt huru swårt det är efter spinner-
 skor och andre arbetare wid Fabriquerne, m. m. Som jag nu tydeligen å daga lagt, at folkbristen är wällande til denna ringa communicationen, och den deraf följande tröga affättningen och swårigheten at få arbetare; så må hwar förnuftig döma, om den slutsatsen ej warit för hastigt gjord: Erg. böra wi hjelpa communicationen. Ingen lå-
 rer wilja påbörda mig, at jag, som alltid så mycket både talt och skrifwit om vår stora folkbrist, ej skul-
 le anse för nödwändigt, at densamma bör på alt möjligt sätt afhjelpas; men är derföre den slut-
 satsen oriktig, då jag påstår, at wi böre för när-
 warande tid hushålla wäl med de få människor wi hafwe, och så laga, at idkarne i hwar slögd och nåring måge hafwa tilgång på nödige gernings-
 män? Jag har talt om Sverige i sitt närwaran-
 de tilstånd, och hwad för hushåldning derwid bör i agt tagas; men icke, hwad det efter några hundra år kan blifwa. Jag säger detta endast, til at wisa slutsatsens riktighet; men derföre kan jag icke ännu öfwertalas, at hushåldningen i anseende til Fabriquerne borde vara annorlunda, änskönt landet hade aldrig så många inbyggare; utan min slutsats har egenteligen warit denna: Om Frank-
 riket, som uti långt mindre omkrets har mer än 18 gånger så många människor, och aldrig har swårt efter affättning, hushållar så, at wid Fabriquerne äro så idkare, men många arbetare; huru myc-
 ket

Det angelägnare är det då icke för oss, at i detta mål föra en ganska försigtig hushåldning?

Är lika beskaffenhet är den andra besyffningen om oriktighet i slutkonsten, då jag sagt: Att i Frankrike finnes öfwer alt, hwar Fabriquer äro inrättade, förmögne personer, som hålla tillräckeliga lager, somliga af rudematerier och somliga af färdiga waror; i Sverige äro sådana magaziner icke at tilgå, utan hwar och en Fabriques-idkare bör tillika vara köpman: Ergo böra i Sverige vara många arbetare och få idkare. Hr. Auctoren menar detta vara et fel emot förnufts-lärans reglor, och at jag bort säga: Ergo böra wi inrätta lager til *Fabriquernes* tjenst. Härwid märkes först, at denna anmärkningen smakar efter en så kallad *petitio principii*, som är grundad i Hr. Auctorens förutfattade mening om en oinskränkt frihet wid handassögderne. Ty efter han håller denna för nödwändig, och wäl ser, at en myckenhet fattige idkare ej kunna begå sig utan et sådant magazin, der de kunna köpa et eller några skalpund färgade och sorterade silken, eller yllegarn, i sänder; så skal min slutsats vara oriktig. Jag nekaf icke, at en sådan inrättning af magaziner kan vara god; men när inge andre, än förmögne personer, drifwa Fabriquer, kan hon ej vara nödwändig. Mitt ändamål har allenast varit, at här wisa skillnaden emellan Frankrike och Sverige, och består slutsatsen deruti: at en fattig Mästare kan hjälpa sig i det förre Rike med et litet förslag, emedan der äro sorterade magaziner inrättade och

affätt

affättningen aldrig tryter; men här icke så: Ergo
 fordras här i synnerhet förmöget folk til Fabriquers
 idkande. Detta har jag, i mitt tycke, så tydli-
 gen å daga lagt, uti jämnförelsen emellan en för-
 mögen Fabriqueurs och en fattig Måstares hus-
 håldning, at Hr. Auctoren förmodeligen tjent
 vårt allmänna, om dessa skäl blifwit något när-
 mare öfverwägade. Imedlertid så länge jag än-
 nu ej finner mig öfvertygad, at bifalla Hr. Au-
 ctorens mening om en oinskränkt frihet til Fabriquers
 idkande; så länge lärer och förmodeligen min sluf-
 konst i detta rum kunna försvaras. Dernäst
 torde en owäldug Läsare gerna önskat, at Hr. Au-
 ctoren behagat sielf upgifwa något tjenligt och
 hos oss göreligt förslag, til sådana magaziners in-
 rättande. Så mycket wet jag, at det ej går an-
 genom befallningar; ty ingen kan tvingas, at läg-
 ga sina penningar i den, eller en annan näring.
 Alt dertil använda publica cassor, det wore ska-
 deligit; ty aldrig bleswe saken då wäl gjord, och
 en ansenlig balance wore den säkraste påfölgd.
 Skulle och någre ensfilte personer förmås til denna
 näringen; så kunde hon dock ej delas ibland män-
 ga, emedan knapt en torde finna derwid sin ut-
 komst, så framt icke Fabriqueurerne skulle twin-
 gas, at hålla sig til magazinerne, hwilket dock
 wore emot lagen. Men at lämna denna näringen
 uti en, eller två personers händer, det wore et
 uppenbart Monopolium, och således stridande så
 wäl emot Herr Auctorens, som mitt egit tän-
 kesätt.

Pag. 16. wid slutet påminner Hr. Auctoren: At alt hwad jag eljest anfört om det, som här i Sverige fordras til *Fabriquers* inrättning, nämligen: husrum, wäffstolar, werktuyg och rudematerier, m. m. dermed skal det förhålla sig lika så i andra länder. Men at deraf sluta, at idkarnes antal bör wara inskränkt; sådant skal i dessa länder nu icke widare antagas. Härwid märkes, at Hr. Auctoren skilt de omständigheter ifrån hwarandra, hwilka dock börde tillsammans, om min slutsats skulle få den styrka, hwilken jag påsyftat. Ty som mitt ändamål war, at wisa skillnaden emellan Frankrike och Sverige; så bemödade jag mig, at berättat, hwad förmåner finnes i det förre land til alla näringars lättare framgång, och hwad hinder deremot rönes hos oss; Til den ändan talte jag om folkbristen, om den ringa communication emellan städerne och landsbygden, om affättningens tröghet; hwilka omständigheter tillsammans tagne med dem, som Hr. Auctorens anmärkning uppräknar, pålagga oss den nödwändigheten, at med försigtighet dela ut Privilegierna, m. m. ånskönt Frankrike ej skulle behöfwa binda sig wid en sådan hushåldning. Och när dessa begrep lägges (som sig bör) tillsammans; så lärer Hr. Auctoren ej widare kunna säga, at dermed är lika så i andra länder. Desutom torde Hr. Auctoren mistagit sig, då han satt rudematerierna med under samma beskaffenhet: Jag har widlyftigt bewist, hwad för stor skillnad ibland annat deraf uppkommer emellan Frankrikets och

Swe

Sveriges Fabriquer, at de förre kunna få sorterade rudematerier i så små partier, de ästunda, men de senare måste förse sig med stora lager deraf för halfwa och hela året; följakteligen lärer icke eller kunna sägas, at i andra länder är dermed lika så, som hos oss. Men skulle Hr. Auctoren här af taga sig anledning, til at tro, at alt kunde hjälpas genom magaziners inrättande, och at ingen ting då vidare hindrar den af honom påstådde oinskränkta friheten; så beder jag honom lämna sig tid, til at närmare genomläsa mine tankar om Swenske Fabriquerne, då han torde finna skäldertil, at hans förslag wore likafult skadeligit, än skönt denna swårigheten blef undanrögd. För öfrigit wore ännu mycket at påminna emot möjligheten af sådane magaziner hos oss; hwilket förbuden nu förbjuder at andraga.

Pag. 17. Kallar Hr. Auctoren mine tankar om Privilegiernes säljande och om deras sparsamma utdelning, på det de måge hafwa något värde, et sållsynt förslag, som icke wäl kunnat wäntas i en alswarsam skrift. Härwid beder jag Hr. Auctoren allenast påminna sig de händelser, som dageligen ske i werlden, både här och i andra länder. Ty hwad är allmännare, än at genom köp, byte, eller andra medel, flytta wißa förmåner, rättigheter och friheter (Privilegier) på en annan? Detta ämne är öfweralt ansedt för så alswarsamt, at de Laglofe derom skrifwit widlystiga afhandlingar. Et Privilegium är efter sin natur intet annat,

annat, än et på wisa wilkor lämnat tilstånd til nåringars idkande, råttigheters åtnjutande, m. m. med alla andras utestutande, som ej fäde samma tilstånd. Så snart et sådant tilstånd är gifwit, så utgör det en del af innehafwarsens egendom, och kan genom laga fäng flyttas på en annan. Detta kan ske med eller utan Negeringens, eller den sammans samtycke, hwilken förunt detta Privilegium; alt efter de wilkor, som i början blifwit derwid förelagde. Imidlertid är det Negeringens sak, at skydda hwar och en wid sina Privilegier så wäl, som wid all annan wälfängen egendom, så at ingen, som icke äger samma rättigheter, må tränga sig in uti samma näring, emot den Privilegierades wilja, eller til hans skada. Det wore en farlig sats, at neka detta; ty hwart tog wäl då Fides publica wägen? Jag wille wäl icke eller föreställa mig, at detta warit Hr. Auctorens mening; dock kan jag ej neka, at hans oinfränkta slögdesfrihet tyckes göra denna mistänka emot honom på något sätt förlätelig, i synnerhet då han pag. 25. helt tydeligen säger: Med et ord: Sela mitt påstående är, at NB. alt twång måtte ställas ifrån slögdernas handtering, så at hwar och en får äga frihet at blifwa arbetare, frihet at blifwa idkare, frihet at igenom sin flit blifwa en stor och förnögen idkare. Hwärt taga wäl då Privilegierna wägen? Denna Hr. Auctorens faststälde sats har förmodeligen gifwit honom anledning, at anse mina tankar för så orimliga. Men jag bekänner upriktigt, at jag håll

lit dem för nog alfvarsamma, til at få rum i en tryckt afhandling; emedan jag varit försäkrad derom, at Fides publica, som lägger grunden til alla Privilegier, är en sak af den största wigt. Och et Privilegium, som icke äger något värde i sig sielft, det kan jag, för min ringa del, ej skatta för något Privilegium. För öfrigit, til at swära på den frågan: huru de förmögnare skulle göra, om inga *Privilegier* blefwo til salu? så behagade Hr. Auctoren se litet närmare på min afhandling, då han torde finna, at detta förslag ej blifwit uppgifwit såsom den endaste wägen, hwarigenom förmöget folk kunna blifwa *Fabriqueurer*. Jag har förklarad pag. 44. min fågnad deröfwer, at åtskillige förmögne och hederlige män satt sina barn i lära på *Fabriqueerne*, och derjämte sagt, at jag anser desse lika som sielfstrefne, at blifwa *Fabriqueurer*. Och då lyda de följande orden sålunda: Jag tror samwål ej utan grund, at NB. knapt några nya *Privilegier* lära tör deras skul behöfwa utgifwas, och således *Fabriques*-idens Karnes antal ökas; ty NB. blifwa sådana gransfor satte och wid magt hållne, som jag har påstådt wara nödwändigiga; så blifwa *Privilegierna* af något värde ic. Swarken här eller på andra ställen, finnes det minsta spår dertil, at förmöget folk ej borde få *Privilegier*, om de ej sin go tilhandla sig dem af andra; utan jag nämmer endast, som en naturlig påföljd af en laglig och förnuftig inskränkning, at åtskilliga små werkstäder, som hafwa oförmögne eller oförståndige stjä

resmän, gå öfver ända, hwilkas Privilegier då kunna komma i andra händer, som hafwa härre styrka och skickelighet, at nyttja dem efter affigten.

Pag. 17 och 18. ogillar Hr. Auctoren min slutsats, då jag sagt: at nåringen skulle blifwa mindre hederlig, om hwar och en sinne taga del deruti. Jag anser wårt allmänna för så uplyst, at sielst kunna döma i denna saken, utan någon ytterligare af mig gifwen förklaring.

Nåstan af samma beskaffenhet är det, hwad Hr. Auctoren pag. 18 och 19. widare andrager emot det af mig gjorde inkastet, at en oinskränkt frihet til slögders idkande, är den såkraste wägen til *Monopolier*. Ty han förebrår mig här twänne falska satier, den ena: at, om denna oinskränkta friheten har den påföljden, at Fabriquerne omsider stadna i så få personers händer, at de kunna stegra waran efter eget godtsinnande, hwilket jag sielf kallat et *Monopolium*; så måste den af mig föreslagne hushåldningen, at allenast så förmögne personer böra århålla tilstånd til Fabriquers idkande, wara bygd på *Monopoliske* principier. Jag menar, at ordet så har så wäl sina grader, som mycket: At et Rike är bäst belåtit, när det har så förmögne idkare i hwar och en nåring; det tror jag mig hafwa bewist, och torde af Hr. Auctoren ännu ej wara nogsammt mederslagt. Jag har öfwer allt antingen satt så idkare emot många arbetare, och då förklarar sig ordet sielst: Eller när det ej står i den motsatsen, så lå-

rer

rer alltid sammanhanget wisa, at det betyder äfwen så mycket, som et måtteligt antal. Och jag har ej utan skäl påstådt, at man då ej behöfwer frukta för Monopolier. Men en annan sak är, när de, genom en naturlig påfölgd af en Polypoliff hushåldning, blifwa omsider NB. så få, at en sammansättning dem emellan, til warornas stegrande, är möjligt, hwarom här war frågan. Den Andra anmärkningen, hwilken Hr. Auctoren här wid behagat göra, består deruti: at jag på detta stället medgifwit, det en sammansättning emellan de förmodna kan åga rum til prisets NB. fallande på deras waror; det jag dock på et annat ställe nekät möjligheten af en dylik sammansättning, til warornas NB. stegring. Här til swaras: Mycket kan wara omöjligt uti hushåldningen wid nåringarne, så länge de äro i sin naturliga gång; hwilket kan blifwa möjligt på en kort tid och til at årnå wisa affigter. Desutom torde den slutsatsen tåla någon skäligh motfägelse: Är det möjligt, at en sammansättning finner rum til warornas fallande i priset; så måste det ock wara möjligt til deras stegring; Ty i det förre fallet äro säljare och köpare ense, och då slutar sig handeln af sig sielf. I det förre fallet lockas köparen til at handla; men i det senare hindras han deruti, och får anledning at tänka på andra utvägar. I det förre fallet talas om en öwänlig händelse, til at winna et wist ändamål, som är warornas fallande i priset, i den affigt, at sedermera taga sin skada igen; men i det senare om nåringarne

ne i deras wänliga och ordenteliga tilstånd, då jag med skäl nekat, at et lagom antal idkare kunna höja priset efter eget godfinnande, emedan alltid någon finnes, som behöfwer penningar, och derföre gern säljer för mindre, när han kan göra det utan skada.

Pag. 19. Göres en anmärkning deröfwer, at en liten Mästare icke kan göra så goda waror, eller sälja dem för så godt köp, som en förmodagen *Fabricant*; hwilket Hr. Auctoren förmodar snart skulle wedertläggas, om de små Mästare blefwo deröfwer hörde. Jag har alst intet emot denna undersökningen, allenast de förmodagnare lifaledes höres, efter den billiga regeln: *Audiatur & altera pars*. Imidlertid har jag gifwit skäl til denna satsen; men Hr. Auctoren nog otillräckeliga til motsatsen. At jag skal nekat en liten Mästare des skickelighet i konsten, endast för det han icke är rik; det kan ej på något sätt bewisas. Jag har aldrig bestridt honom hans skickelighet i konsten; men wäl den skickeligheten, at wara *Fabriqueur*, se pag. 23. hwilket jag med tydeliga ord säger wid slutet af samma sida, der det heter: at mången kan wara en skickelig Mästare, men ganska odugelig, at wara *Fabriqueur*. Widare säger Hr. Auctoren: at betaga en sådan Mästare den idoghet, som kan sätta honom i stånd at sälja för godt köp, endast derföre, at jag uträknat des årliga utgift til en wiss *summa* penningar; det äro hårda domar, som hwarken på billighet, eller årsarenhet äro grun-

grundade. Inga starkare skal wet jag, än sådana, som äro grundade på riktiga och hwar man i ögon fallande uträkningar: Och så länge Hr. Auctoren endast behagar förkasta dem, utan at inslåta sig i den minsta undersökning, eller andraga något enda bewis deremot; så har jag intet vidare at säga. Man kan derwid läsa mina tankar om Fabriquerne pag. 20. til 29. och pag. 49. til 52, och dermed jämnföra Hr. Auctorens korta swar; så låter snart finnas, om mitt påstående angående något närmare bewis är billigt, eller icke. Utminstone tror jag wårt allmänna åga så god smak, at et blott nekande eller bejakande ej gör tilfyllest til des öfwerlygelse.

Pag. 20. söker Hr. Auctoren wedersägga mitt swar på mängas flagomål öfwer Fabriqueurernes yppiga lefnadsfatt. Han säger: när deras antal skal wara instränkt och NB. utstakat, så blifwer allmänheten berättigad at undersöka, huru de lefwa, emedan deras lefnadsfatt, då de icke hafwa NB. nya medtåflare at frukta, kan inträttas så öfwerflödigt som de det wilja, och deruppå beror warornas pris. Han håller ock derföre mitt exempel, hwilket jag tagit om landmannen, wara otillåmpeligt; emedan deras antal är på intet sätt instränkt. Härtil swaras: Instränkt och utstakat betyda icke enahanda: det förra har jag sagt, det senare icke. Denna misstyndning hårröwer åter deraf, at jag, efter Hr. Auctorens mening, skal antagit samma

hushålds-systeme, som Hr. Commiss. Salander i sin Genväg til Slögderne. Men som Fabriqueurerne böra, efter mina tankar, alltid wänta nya medtäflare, allenast desse hafwa sådana egen-skaper, hwilka efter den förnuttigaste ordning af dem fordras; så är ock deras antal aldrig slutit eller utstakat, och följaktligen torde ock mitt gifna exempel ej wara så orimeligt. Ty wore det möjligt (hwilket jag dock nekar) at 50 eller 100 personer i en stad kunde sammansätta sig om et wist pris på warorna, så kunde ock äfwen så många göra det på landet.

Sidst gör Hr. Auctoren några inkast, hwilka jag icke ens skal budit til at undanrödja, fast det (efter hans tycke) varit min skyldighet til at göra. Första inkastet pag. 22. är följande: Om det wore möjligt, efter min tanka, at uträkna, huru många wässtolar behöfdes til hela Rikets *consuntion*, och desse woro delade emellan någre så idkare; hwart skulle då 100. eller 200. arbetare taga wägen, om någon af desse *Fabriquer* blefwe nedlagd, genom en eller annan händelse? Ty som de andre idkarne utan twifwel hade förut så många arbetare, som de hwar efter sin förmögenhet kunde sysselsätta; så skulle desse arbetare twingas, at gå ut Riket eller tigga deras bröd, och tilwerkningarne blefwo icke mer swarande emot Rikets behof, i fall de förut varit så noga deremot uträknade, som jag skal påstådt, m. m. Hela detta

detta inlåstet hwilar på Hr. Auctorens förutfatade mening om mitt tänkesätt, i anseende til hushållningen wid Fabriquerne, hwilket han en gång för alla hos sig fastställt, wara lika med Hr. Commissarien Salanders, ehuruwäl dertil ej finnes det minsta bewis: Men wäl är jag i stånd, at wisa motsatzen i detta mål, inför wederbörande, som hafwa rättighet, at fråga derefter. Således, när denna bekyllningen af Hr. Auctoren ej kan bewisas, så läser ock hans inlåst snart kunna wedersläggas. Ty, til at forteligen derå swara, så har denna här omtalte Fabriquen antingen blifwit nedlagd, i brist af tillräckelig affättning på warorna: Och om arbetarne då måste gå sylselösa, så är det en olycka, som händer i alla Riken i werlden, och hwilket äfwen skedd i Lion med någre 1000. arbetare, efter sidste Kriget. Eller Fabriquen har blifwit nedlagd, genom Fabriqueurens skuld, dödsfall eller andra omständigheter, utan at affättningen tryter: Och då läser antingen snart någon annan finnas, som begär Privilegium til en ny Fabriques inrättning; eller de öfrige Fabriques - Äd. farne underlåta icke, at åter sätta up så många wåfstolar, som blifwit nedlagde. Affättningen är Fabriquernes lif, och derefter rättar sig hela rörelsen. En Fabriqueur, som har til ex. 50. wåfstolar i gång, har ingen swårighet, at öka sitt werk med 10. andra; allenast han ser, at han kan blifwa utaf med waran. Gattas honom så mycket i redbart Capital, så upfyller alltid crediten det, som brister. Det heter ock här: Unius corruptio

est alterius generatio: I alla nåringar, som hafva et lagom antal Jdkare, så at de finna sin utkomst, hånnder wål ibland, at någre af dem gå under; men aldrig tryta derföre nödiga waror för det Allmänna, eller tjenst och arbete för dem, som på det sättet blifwit sysslösa, hwilket den dageliga förfarenheten intyggar.

Pag. 23. och 24. sätter Hr. Auctoren fram et nytt inkast, bestående deruti: At då en Jdkare har 100. eller flera wåsstolar i sin *Fabrique*, så skal han nödgas anwända et stort *Capital* i byggnader, til at få alla wåsstolar under sina ögon. *Interesset* af de medel, som derpå kostas, blifwa lagde på waran; hwilket sker ännu mera, om, efter et inrättat bruk, utom byggnadens rymd, såmwäl des anseende och stora beqwåmligheter för Jdkaren måste sökas. Jag svarar: Et hundrade wåsstolar, med deras tillbehör, fordra lika stort rum, om de drifwas af 20. små Måstare, eller af en förmögen *Fabriqueur*. Om desse 20. Måstare bygga egna hus, så kosta de altid så mycket, som et enda stort hus för *Fabriqueuren*. Hjelpa de sig med hyrda rum; så bestiger sig åter hyran årligen altid til så stor summa, som *Interesset* på det af *Fabriqueuren* i byggnad nedlagde *Capitalet*; och denna hyran lägges åfwenledes på waran. Och hwad husets anseende och *Fabriqueurens* beqwåmligheter widkommer, så är det förra stadens prydnad, hwilket i andra länder blifwer med nöje ansedt; och det senare förhåller

håller sig säkert i sluträkningen lika med det föregående. Ty den förmögaste Fabriqueur låter förmodligen kunna bo så beqvämt, han någonsin wil, för samma penningar, som 20. små Mästare med deras hushåld, ånskönt de hjälpa sig aldrig så knapt. För öfrigit beror också denna omständigheten på Fabriquens beskaffenhet; ty wisja Fabriqueur kunna wäl begå sig med hyrda rum och på åtskilliga ställen ikringsströdde verkstäder, hwar å jämwal här finnes åtskilliga exempel. Men som då fordras årliga utgifter til hyrans betalande; så blifwer ännu alltid frågan, om icke til åfwentyrs en Fabriques-Jöfware gör bättre, at skaffa sig eget hus, när han har råd dertil?

Sidst förebrår Hr. Auctoren mig pag. 24. At min antagne sats skal betaga arbetarne hog och låtthet, at gista sig, hwilket åstadkommer folkbrist, då likwål *Fabriquernes* trefnad beror på folkets myckenhet. Hårtill swaras: Detta kommer merendels an på förmågan, at kunna underhålla hustru och barn. Denna förmögenheten får en arbetare icke strax derigenom, at han blifwer sin egen; utan det kommer derpå an, om han kan så wida förbättra sina wilkor. Sällan får en Gesäll eller Mästare årfwa eller förwårftwa så mycket, at han kan upfatta egen verkstad; men wid en god hushåldning kan han alltid komma så långt, at han får gista sig. Förfarenheten wittnar dermed både här och annorstådes: Om Gesäller torde wäl egentligen ej wara frågan, fast mån-

ga af dem äro äfwen wäl gifte, hwilket ock här bör wara görligare, än annorstädes, emedan förmodeligen på intet ställe betalas så dryga arbetslöner. Jag förmodar, at Hr. Auctoren åtminstone tillåter så mycken ordning wid Fabriquerne, at ingen bör drifwa werktad för egen räkning, för än han blifwit förklarad för stickelig at wara Mästare. Och då kan jag försäkra Hr. Auctoren, at ganska få Mästare wid Fabriquerne, de måge wara sine egne eller icke, nu för tiden skola finnas, som icke äro gifte; hwarigenom således äfwenwäl detta hans inkast förfaller.

Sedan Hr. Auctoren, på detta sättet, sökt bestrida mina slutsatjers riktighet, så går hans bemödande derpå ut, at bewisa med andra länders exempel motsatsen af mina tankar i anseende til Fabriquerne. Att jag åberopat mig Frankrikes exempel, det har, som förut sagt är, endast skedt til den ändan, at öfwertygaa andre, hwilka så mycket tala om en wilsfränkt slögde-frihet, at deras berättelser, om hushåldningen wid Fabriquerne i Frankrike, äro stridande emot sielfwa författningarne derstädes. Bättre bewis i detta mål har jag, efter mitt tycke, ej kunnat taga, än af sielfwa förordningarne; hwarföre jag ock ganska litet nyttjat Savaris Dictionaire eller andra böcker, som Hr. Auctoren sig föreställt pag. 15. Om detta bewis skulle göras til intet, så war naturligit, at Auctoren til Anmärkningarne borde wisa, at samma förordningar blifwit genom nyare affskaffade. Detta
lofwar

lofwar han wål pag. 5. och beskyllet mig, i anseende dertil, pag. 15. at jag ej wet, huru nu för tiden tilstår i Frankrike, hwad hushåldningen wid *Fabriquerne* widkommer; Men sedan jag låsit hela hans skrift igenom, så finner jag der, i stället för bewis utaf nyare förordningar, intet annat, än et Memorial, hwilket en man, som af Konungen i Frankrike skal blifwit antagen til styrelsen öfwer *Fabriquerne*, sammanskrifwit och til Hans Maj:ts nådige wålbehag hemstålt. Hr. Auctoren säger wål pag. 14. at sedan detta Memorial blifwit ingifwit, så skola åtskilliga af de gamla förordningarne blifwit uphåfne, och med de andras förbättrande skal man nu dageligen wara sysselsatt. Men ho ser icke, at just denna puncten, hwilken här blifwit så kort afbruten, bordt litet utförligare afhandlas? Ty Hr. Auctorens hufwudsaffigt i detta rummet war, at wisa, huruledes mina om Frankriket andragne exempel ej widare kunde gälla, emedan hushåldningen i anseende til *Fabriquerne* derstädes blifwit ändrad, och satt på den af honom omtalte foten. Härwid kan ju ej göra tilfyllest, at uprepa innehållet af et til den ändan sammanskrifwit Memorial; om hwillets antagande Hr. Auctorens egen utsago är den endaste borgen, som til det allmännas öfwerlygelse ej plagar göra tilfyllest; utan, som jag styrkt min sats med sielfwa förordningarne, så borde ock genom nyare förordningar å daga läggas, at de förra blifwit afskaffade. Ty om det allmänna skulle sättas i stånd, at fälla en orwåldug dom öfwer emellan,

lan,

Ian, så borde det kunna jämföra de nyare med de gamla förordningarne, och tilse, i hwad mål de senare blifwit ändrade, til at deraf sluta, om Frankrike werkeligen gådt ifrån sin hushwud-systeme i anseende til hushåldningen wid Fabriquerne, eller om til åfwenlyrs ändringen endast bestådt i sådana omständigheter, som ej rubba hushwudsaken, hwilket senare jag åfwenledes af mina inhämtade berättelser skulle emot Hr. Auctoren bejafa, om jag kunde med skål begära, at wårt allmänna berede derwid åtnöjas. Imedlertid blifwer dock detta senare så mycket troligare, som man ser, at Konungen i Frankrike ännu helt nyligen, twårt emot Hr. Auctorens berättelse om tystemens ändrande, utfärdat et Privilegium exclusivum, på 15. års tid, åt Mons. Servan, til en Siden-Fabriques inrättning i Pui en Velai; hwilket exempel finnes anført i den härstädes tryckte Fransyska Avisan, af den 9. Dec. förflutne år.

Hwad Hr. Auctoren, til bestyrkande af sin antagne sats, andragit ur andras skrifter, är af den beskaffenhet, at det antingen icke är emot mig i hushwudsaken, eller ock ej kan lämpas på oss, i närwarande tilstånd. Hwad det förre widkommer, så tala de af Hr. Auctoren åberopade skrifter emot slutna Handels-sällskaper, Privilegia exclusiva och Monopolier; emot allehanda twång, som hindrar folkets idoghet och minskar arbetarnes antal, m. m. Men som jag ej påstådt något slutit antal Fabriques-Jdkare och wåffstolar, eller föreslagit
såda

sådana lagar, hvarigenom slitige arbetare kunde hindras, at få arbete, hwilket, efter Mr. Dangeuls utsägo finnes vara skedt i Engeland, hwarom Hr. Auctoren talar pag. 32; så lårer ock alt, hwad af honom i detta mal andragit är, ej träffa min sats om wisa lagliga gränser för Fabriquerne. För örrigit utmärker det stället, hwilket Hr. Auctoren ur John Nickolls eller Mr. Dangeuls bok anført, nogsam, at den oinfränkta slöde = friheten, hwilken Josias Child föreslagit, ännu ej blifwit i Engeland så allmänt wedertagen, som Hr. Auctoren ur dese skrifter sökt bewisa.

De förslagen, som Josias Child upgifwit, til handelns och handaslögdernas förbättring i Engeland, äro af den beskaffenhet, at de dels strida emot wisa uti alla Politiska Regeringar antagne sunda grundsatser; dels ej kunna lämpas på Sverige, i närwarande tilstånd, fast de eljest i sig sielfwa äro ganska förnuftiga och nyttiga. Det hörer egenteligen ej til mitt ändamål, at undersöka hwad skadeliga påföljder en del af denne Auctorens satses skulle med sig föra, om de blefwo wedertagne: Jag wil allenast, liksom i förbigående, nämna tvåanne; Ty hwad skulle wäl deraf följa, både i Engeland och annorstädes, om hwar och en som wille, NB. öfwer hela Riket, singe tilwerka kläden eller andra wäfnader? Det wore klart, at all skilnad emellan stads- och landmanna nåringar uphörde, hwarom alla förnuftiga folkslag i alla tider warit så sorgfällige; hwarjöre jemwäl Engeland
aldrig

aldrig widtagit et så skadeligit förslag. Nog wet jag, at wißa slags kläden i Engeland äfwemwål wäfwes på landet; men som de sedermera säljes rå och halffärdiga til städerne, der de undergå widare beredning, så är denna hushåldningen ännu wida wägnar skild ifrån et så allmänt kläperi, som Child föreslagit, hwilket utan twiwel skulle efter handen ödelläga både städer och landsbygden. Af samma beskaffenhet är den satsen, efter hwilken han påstår, at en Klädesw fware borde äga tilstånd, at tillika så wara Walfare, Sfwerskärare eller Färgare; och så twärt om. Jag menar, at om något är, som gjort de fläste Engelske tilwerkningar öfwer alt så begärlige, så är det den förnuftiga delningen af alla til en och samma slögd hörande arbets-ämnen; ty derigenom hafwa deras waror ej allenast årnådt den aldrastörsta fullkomelighet, utan kunna ock säljas för det lindrigaste pris, som möjeligit är. Men jag lämnar detta: Min egenteliga affigt är, at tilse, huru wida de öfrige af bemålte Child uppgifne förslager, ännu kunna påå sig på Sverige. De bestå i synnerhet deruti: at räntan för lånte penningar borde wara mindre; at hwar och en skulle få lof, at tilverka både korta och långa, smala och breda, båt- tre och samre wäfnader, alt som han fann dem bäst kunna föryttras; at mera frihet borde lämnas åt utländske arbetare, at flytta i Riket; at ingen wiß läro-tid borde utsättas för läro-gåfvarne, ej eller någon hindras, at blifwa Mästare, när han wille, m. m. Den första puncten angående lin-
driga

driga *Interessen* för lånte penningar är säkert af den wigt, at alla näringsars bättre drift och wigare rörelse derå hufwudsakeligen beror; ty det är en afgjord sak, at om jag får låna et Capital til 4 proCent, så kan jag sälja mina waror för 5. proCent bättre köp, än då jag måste betala 9. Et sådant förslag är gørligit i Engeland, som har en så rik penningestock, at mängen är glad, då han kan bringa sitt Capital på et säkert ställe, för 4. proCent och derunder: Låntagaren deremot kan nöjas wid en mindre winst, så wäl för den lindriga rântan skull, som ock emedan hans handel och annan rörelse är så widsträckt, at han winner på myckenheten, eller ock affättningen så wig, at han får wända sitt Capital flera gånger om året. Men hos oss rønes motiatsen af alt detta: här är föga näring och följakteligen föga förtåring; låntagare äro här många, men få långifware, hwilket är helt annorlunda i Engeland; wår allmänna credit står på en swag fot, och derföre är naturligit, at långifwaren altid betingar sig antingen öwvanlig säkerhet, eller ock öskålig rânta. Detta kan ej hjelpas genom förordningar; ty de blifwa utan werkstållighet. Jag wet, at lagen tillåter allenast 6. för hundra af Capitalet; men mån denna hålsosamma lagen blifwer efterfölgd i handel och wandel? Wederbörande, som åga hålla hand öfwer lagar och förfatningar, äro ej wållande der till; ty nog tror jag, at öskålig ocker blefwe straffad, om det kunde bewisas. Men hwadan skal man taga bewis, når afhandlingen sker emellan 4. ögon,

ögon, och när läntagarens egen förskrifning, hwilken han måste inträtta efter långifwarens begäran, vittnar emot honom? Inga lagar i werlden kunna förekomma et sådant underslef; utan denna saken är af samma natur, som all annan handel och rörelse, hwilka sällan eller aldrig kunna sättas i skick genom taxor och andra dylika twångs-medel. Ingen annan regel gäller här, än denna: hwar många långifware äro och få läntagare, der kunna penningar fås för lindrig ränta. Och twärt om: hwar många läntagare äro, men få långifware, der blifwer räntan dyr. Det förra är en frukt af folk- och penningrika länder; men det senare en naturlig sjukdom, som lådar wid alla de länder, som hafwa brist på människor, penningar och rörelser. I samma mån, som denna bristen blifwer afhulpen; i samma mån minskas också sjukdomen. Jag menar: Allt efter som nåringar och rörelser tillflynda Riket en större penningestock, hwilket åter beror på en myckenhet flitiga händer, så wäxer ock den allmänna crediten, och penningar kunna fås för lindrigare ränta, allenast Executions-werket är i sin riktiga gång och lagen skapas utan manna-mån.

Den satsen, at en *Fabriques*-Jökare bör kunna låta tilwerka sina wäfnader af hwad längd och bredd, samt större och mindre godhet han wil, har sin riktighet öfwerallt der tilwerkningarne äro begärliga utomlands. En som hela handelen beror på köparens smak, så bör ock sälja-

säljaren naturligit wis råtta sig derefter. Men hos oss skulle en sådan frihet utan twiswel hafwa skadeliga påföljder; ty wi tilwerke endast för eget behof: smaken för utländskt kram är ännu nog allmän, och ratar gerna våra egna tilwerkningar; utspjenningen NB. af wäfsveri: waror kan ännu ej påtänkas, och lärer til äfventyrs för alla tider blifwa omöjelig, emedan innan kort få ställen inom Europa torde vara öfriga, som icke klåda sig sielfwa. Hwar man här i landet ropar på goda waror för godt köp: man kan tänka, huru stor öfgenhet Fabriquerne då fingo spörja, om deras idfare skulle antaga Childs reglor i anseende til sina tilwerkningar. Dock om det kommer dertil, at hwar man, som wil, får klåpa i denna näringen, utan at åga hwarken förmåga eller skickelighet, så sker det wäl af sig sielft, våra böner förutan, men bäddar då såkert våra Fabriquers snöpeliga undergång.

Widare yrkar ofta omnämde Josias Child på främlingars emottagande och *naturalisation*. Om något land i werlden behöfwer följa denna satsen, så är det wisserligen Sverige. Nog är här om både talt och skrifwit; men penninge-bristen, förusattade meningar och enskilda affigter låra förmodeligen warit hufswud: orsakerna, hwarföre man härtils rönt så ringa werkan. När Engeland, Holland, eller andra länder allenast öppna dörren och låta förstå, at utlåningar skola hos dem wara wälkomne, så insinna de sig hopetals; men hos oss icke så. Alla främlingar, hwilka wi behöft til Fabriquernes första uphjälpande, hafwa wi måst köpa

Köpa med dryga penningar. Jag talar nu icke om dem, hwilkas besynnerliga stickelighet och goda seder gjort dem förtiente til Rikens Höglof. Ständers särskilda ihogkommelse: Det är allenast af wundsjukan, som talar emot dem; ty de hafwa på wist sätt lagt grunden til wiså inrättningar, och wi hafwe i anseende dertil ej gjort emot dem annat, än det andra folkslag åfwenledes dels werkeligen gjort, dels bordt göra, om de warit i samma omständigheter och haft samma förnuftiga tänkesätt. Jag talar nu i allmänhet om Fabriques-arbetare i gemen: Wårt land ligger långt up emot Norden; utlåningar föreställa sig här swårigheterna större, än de werkeligen äro, derföre kommer sål lan någon hit, utan at wara införskriswen. Således har hwar och en Fabriques-arbetare måst köpas för redbar betalning, och det har ofta händt, at en sådan kostat två til trehundra daler och deröfwer, hwilken efteråt funnits, i anseende til Rikets nytta, knapt wara 3 Plåtar wärd. Somlige af dem, i synnerhet af det senare slaget, hafwa efter en kort tid sådt hemsjukan: Och om deras bortresa warit en lycka eller olycka för Riket, derom kan twistas både med och mot. Förmögne främlingar hafwe wi aldrig sådt til oss: Orsakerna dertil skulle de bäst kunna säga sielfwe, om de blefwo frågade. Religions-frihet hafwe wi lämnat åt de Reformerta, men utan werkan. Det twes tes likwäl, som någre bordt betjena sig deraf, wid det tilfället, då wid en och samma tid de största wroligheterna spordes i Engeland, Holland, Frankrike,

rike, Österrike och flerestades, och då en stor myckenhet människor woro huswilla, och så godt som fogelfria; men om til äfventyrs bemålte frihet wärit för knapt tilskuren, eller om samwetsfriheten ej gör tilfyllest för människor, så framt icke wärldsliga förmåner tillika utlofwas; det måge andre döma, som äga mognare insigt. Saken är för öm och ämnet för widsträckt, at här omtalas til hela des widd och beskaffenhet.

Ut, efter bemålte Childs mening, ingen wis läro-tid borde utfättas för läro-gäffarne, eller någon hindras, at blifwa Mästare, när han wille; det torde icke eller utan gränstning antagas. Swad det förra, nämligen gäffarnes läro tid widkommer, så wil jag håldre hänwisa Hr. Auctoren til en bok, hwilken torde snarare så hans bisfall, än mine tankar, nämligen de af honom sielf åberopade, så kallade Elemens du Commerce pag. 166. och följande, hwarest denna saken widlyftigt omtalas, och nödwändigheten af en god ordning i detta mål med många skäl bestyrkes. Men at hwar och en skulle få blifwa Mästare, när han wille, det kan jag omöjeligen gilla, så länge jag finner mig hafwa grund til dessa tankar: at ingen bör blifwa Mästare, som icke kan göra skäl för namnet; at ingen kan detta göra, som icke är både skickelig och förtjent; at dessa egenskaper ej bero på hans eget, utan på andras ompröfwande; och at följakteligen den, som wil blifwa Mästare, bör förut wisa nöjaktiga prof af sin skickelighet in för wederbörande, som äro af Regeringen förordnade,

at vara Domare i den saken. Detta säger jag allena om det steg, som en Fabriques-arbetare, efter en förnuftig ordning, bör göra ifrån Gesäll til Mästare; ty utan ordning och subordination lär denna nåringen så litet kunna bestå som andra. Men om här förstås med Mästare detsamma, som en man, hwilken har frihet, at uppsätta werkstad för egen räkning, så åberopar jag mig härwid alt, hwad jag sagt i mina tankar om Swenska Fabriquerne, emedan jag ej gerna wil uttrötta mina Läsares tålmod med uprepandet af en och samma sak.

För öfrigit bör jag ännu göra härwid den påminnelsen, at den af Hr. Auctoren åberopade Jofias Child skulle til äfrentyrs sielf ej vara med honom af enahanda tanka, om han i våra tider wore til ibland oss här i Sverige; ty han säger sielf pag. 183. efter den i Amsterdam, förledit år utkomne Fiansiska öfversättningen: Våre fläste förordningar hafwa blifwit gjorde, förr än wi förstodo handeln i Engeland: samma ordning och samma lagar, som då woro gode, och ännu kunde vara nyttiga i et land, som har föga handel och rörelse, tjena nu på intet sätt för oss, ej eller för något annat folkslag i Europa, som har hunnit til en så widsträckt handel, som Engeland har nu för tiden. Här medgifwer denne förnuftige mannen åtminstone, at et land, som först börjar sätta sina nåringar i stiel, kan behöfwa andra lagar och ordningar, än sedan de kommit til behörig stadga. Jag wil endast härwid

wid å nyo nämna wår obestrefweligas folkbrist, och beder Hr. Auctoren, at derå wända någon nårmare och owäldugare omtänka. Det torde hända, at denna enda omständigheten, med alla dess påföljder, wisar honom en himmelshög skilnad emellan andra Riken och wårt ödesland, och öfwertyggar honom, at hans i wälmening påtänkte winskränktas slögde-frihet åtminstone ej kan widtagas, uti wår ännu ganska späda början, änsfont den wore aldrig så nyttig wid wår tillwärt, och sedan wi kommit til en manlig styrka.

Jag måste lägga härtil en ganska nödig anmärkning: Andra länders exempel böra ej vidare tagas til et rättensnöre för wåra författningar, än så wida de passa sig för wårt Rikes tilstånd. Sedan detta blifwit förut wäl utrönt, och författningarne derefter lämpade, så kan det wara et godt skäl, när jag kan wisa med andra Länders exempel, at de mådt wäl mid samma hushåldning. Jag har derföre aldrig åberopat mig Frankriket, såsom et mönster, hwarefter wi borde rätta wåra anstalter: Hela sammanhanget gifwer tillkänna, at det endast skedd, til at wisa, huru ogrundat deras påstående är, som wilja styrka sina tankar om en winskränkt slögde-frihet, med Frankrikes hushåldning i detta mål. Hr. Auctoren tyckes finna sielf, at detta exempel tjenar föga, til bestyrkande af hans hufwudsats; derföre wänder han sig håldre til Holland, och håller före, at des hushåldning med Fabriquerne tjent til et mönster för Engeland, sedan Josias Child öpnat sina Landsmäns ögon, och at

Frankrike nu omsider öfwenwäl börjat se nyttan af en sådan oinskränkt frihet. Et litet ögnakast på de ting, som skedt i werlden, kan snart öfwertyga oss derom, huru wida detta har sin riktighet, eller icke. Ut Alle-Fabriquerne uti Nederländerne i gemen warit långt mera betydande den tiden, då de woro stälde under wisa ordningar och inskränkningar, hwilka Hr. Auctoren kallar twång, det lårer knapt tarfwa något bewis, emedan bekant är, at der war hufwudstapeln af alla Alle-waror, innan den omånskelige Religions-förföljelsen tog sin början. Ifrån den tiden hafwa dese Fabriquer alt warit uti astagandet, i samma mån, som andra Riken gådt in uti samma nåring. Religions-förföljelsen har wäl gifwit dem första stöten; ty denna allena dref arbetarne til Engeland, och icke någon större frihet i anseende til den Politiske lagen, hwilken de då icke eller begärte, emedan de woro wane wid sina ordningar. Men sedermera hafwa Holländarne gjort saken ännu wärre, genom sina Poly-poliska inrättningar: de smictrade wäl derigenom arbetarne wid Fabriquerne, och lockade derföre i början en myckenhet deraf til sig; men skadade deras idkare så mycket mera. Arbetarnes oinskränkta frihet stadnade omsider i sielswäld och liderlighet: de begärte drygare arbetslöner, på det de måtte arbeta med större beqwämlighet, och hafwa flera timar öfriga, til at kunna förnöta i liderliga sällskaper. Och som Fabriqueurerna på det sättet omöjeligen kunde hålla marknaden med andra Nationer, så budu de til, at knappa på rudemateria-

terien,

terien, alt hwad de förmådde, hwilket gjorde deras Kläden och andra Tyger af mindre halt, än annorstådes. Detta har wål råckt til en tid; men kunde omöjeligen hafwa bestånd i längden, sedan Hollandarne fädt många medtäflare i andra Länder, som gjorde långt bättre och wackrare waror, för skälligare pris i jämnförelse emot deras godhet. Med et ord: Deras Fabriquer hafwa ärligen tagit utaf, och kunna nu för tiden ej annorlunda anses, än som en skugge, emot hwad de woro för 100. år sedan; i anseende hwar til de bewisa just wedspelet af det, som Hr. Auctoren med dem welat bewisa. Märkwärdigt är, hwad Johan Joachim Becher, i sin bok kallad *Politischer Discours von den Ursachen des Auf- und Abnehmens der Srådte*, här om skrifwer i Andra delens 2. Cap. sedan han handlat om Monopolier, fortsfar han sålunda: Til at förekomma detta, hafwa Hollandarne uphåfwit alla gillen och infört et *Polypolium*, så at hwar och en får föda sig, på hwad sätt han gitter ic. Men bågge delarne äro obilliga, så wål et alt för stort twång, som detta *Polypolium*; ty Holland må inbilla sig aldrig så mycket, at detta senare skal bidraga til des wålmåga; så är likwål säkert, at det en gång lårer just derigenom råka i yttersta lågerwall, nämligen när Hollandarne mista urrefikes *consumtionen* och blifwit fattige på folk. Ty då måste nödwändigdt handwerkbarne derstådes antingen sielfwe stänga sig innom et mindre och wist antal, eller ock alle förderfwas

och gå ur landet. Derpå äro jämwäl nog exempel, när Holland har krig eller osämja med sina grannar; ty då löpa handwerkarna hundra detals ur landet; hwaremot handwerkarna i Tyskland, som äro indelte i wisa gillen, ej känna uti krigstider den minsta ändring i deras rörelse, utan taga snarare til ic. Om Siden-Fabriquerne i Holland behöfwer jag wäl icke en gång nämna; ty jag tror wäl icke, at Hr. Auctoren wil lämna dem företrädet för de Fransyska. I gemen kan man säga, at ehuru Holländarne haft ansenliga Fabriquer, så hafwa dock deras tilwerkningar aldrig kommit up emot Englands och Frankrikes, hwarföre de wäl smånigom tagit utaf, alt som dese kommit til mera fullkomlighet. Hollands hufwudstyrka har i alla tider bestådt i Fiskerierna och en Wäklare-handel öfwer hela werlden: Skulle Holland en gång mista dese grundpelare, hwilka i detta hundrade-tal nog börjat til at swigta, och nu för tiden icke äga hälften af sin förra styrka; så låra Fabriquerne föga bidraga til des uprätthållande, i synnerhet så länge hushåldningen derwid är på samma fot, som den håtills warit.

Hollands exempel har wäl ännu icke förfört Engeland så långt, at det gjort Polypolierne til en grundsats för Fabriquerens trefnad; men det torde ändå wara bewisligt, at wisa inrättningar ännu icke kunnat hinna derstädes til samma högd, som i andra Riften. Siden-Fabriquerne hafwa aldrig warit at likna emot de Fransyske: Och jag är försäkrad derom, at den af Hr. Auctoren til Un-

märkt

märkningarne andragne spådomen ur et Memorial til Konungen i Frankrike lårer aldrig sannas, så länge Engelsmannen måste betala drygare löner åt sina arbetare, hwartil defas större frihet, eller råttare sielfswåld, är hufwudsakeligen wållande. Likaledes kan Engeland aldrig lefwerera en myckenhet smått järn- och metall- fram, af medelstortene, til samma pris, som Tyssland; ånskönt transporten är långt wigare och folk icke eller fattas. Hwad är då orsaken dertil, at en del Tysske Riksstäder sälja defa waror för en så lumpen penning, at det nästan är obegripeligit, ånskönt transporten af rå- och färdiga waror är oändeligen swårare? Ingen annan, ån at arbetarne hållas i skick genom goda ordningar, så at de ej få stegra arbetslönerna efter behag, eller blifwa sina egna Herrar, så snart det faller dem i sinnet, til et säkert bewis af den satsen: At hwar så förmögne eller wålmående 3d- Kare åro, emot et stort antal arbetare, der måste arbetslönerna wara låga, och tilwerkningarnes pris rättar sig derefter. Deremot har Engeland förtrådet i det finaste järn- och metall- smidet; ty derwid ser köparen ej så mycket på priset, som på godheten, hwilken senare Engeland århåller hufwudsakeligen genom sit stycke-arbete.

För öfrigit lårer man ej behöfwa skjuta skulden på Fabriquernes Reglementer i Frankrike och Engeland, når man finner, at myckenheten af deras tilwerkningar minskas; eller tro, at de då först skulle hinna til sin största högd, om alt, som sinat är efter twång, blefwe affskaffat, och en winskränkt frihet

frihet införd i stället. Det är helt naturligt, at deras Fabriquer måste wara i aftagande, sedan andra länder i Europa börjat samma hushåldning. Man torde ej behöfwa leta efter andra orsaker; ty denna enda gör tilfyllest. I anseende dertill föreskommer mig det förslag mycket sundare, hwilket en annan Engellsk Auctor, uti boken: Considerations sur le Commerce & la Navigation de la Grande Bretagne, gifwer åt sina Landmän, beståendes deruti: At Engeland, sedan de fädt så många medtåflare i sina Fabriquer, bör nu tänka på nya inrättningar, och i synnerhet på sådane plantagers och Bergwerks upkomst i sina Colonier, som kunna sätta detta Riket i stånd, at ej widare behöfwa hämta slika rudematerier ifrån andra Länder i Europa, m. m. som denne Auctoren ganska förnuftigt omtalar i 28 Cap. Utminstone lärer det wara en afgjord sak, at Frankrikes Fabriquer hunnit til den önskeligaste högd, under hela den förflutna tiden, då wise ordningar warit för Jdkare och arbetare: ja det lärer icke eller kunna nekas, at det slagit sielfwa Engelsmännen ur Scholan, uti klädeshandelen på ätskilliga ställen, der dese förut alena warit Mästare. Således är af några hundra års försarenhet bewist, at Frankrike blifwit rikt och wälmående genom et skälligt twång wid sina Fabriquer; men hwad det skulle blifwa, om Privilegier och ordningar bleswo affkassade, och en aldeles oinskränkt slögdesfrihet införd i stället; det är ännu icke utrönt och beror således på en tilkommande försarenhet. Om wi då änteligen skola rätta

ta of efter andras exempel, hwilket är då förnuftigare, antingen at följa den hushåldningen, hwilken en mångårig försarenhet redan bestyrkt wara gagnelig, eller at bifalla nya förslager til et så kallat bättre hushåldning-sätt, hwilkets bestånd eller of bestånd ej annorlunda, än genom framtiden kan utrönas? Jag menar, det förra wara säkrare, om of alla de skäl, hwilka jag desutom andragit til bestyrkande af min hushwudsats, kunde theoretice wedersläggas, hwilket dock hårtills icke skedd är; och det så mycket mera, som Hollands exempel, hwilket Hr. Auctoren satt til et mönster för alla andra, så litet upmuntrar et om sin wälfärd omtänkt samhälle til efterföljd, at det snarare tjänar til en kraftig styrka för motsatsen.

Sidst, til at lätta deras möda, som til äfwen tyrs ej lämna sig tid och tålmod, at med upmärksamhet igenomläsa, hwad nu å ömse sidor i den omtwistade saken skrifwit är, wil jag i korthet sammanfatta mina tankar om Swenska Fabriquerne; dock utan at å nyo styrka dem med några bewis, emedan jag dem förut tillsyllest andragit, hwilka jag mig härwid återoppar. Jag håller före, at ingen ting i werlden kan bestå utan ordning; och tror altså, at densamma äfwenwål fordras wid Fabriquerne. Ingen borgerlig nåring bör idkas, utan wederbörandes tilstånd: Dessa tillkommer, at bepröfwa den sökandes skickelighet, och antingen bifalla eller afslå hans ansökning. Detta bör ej ske efter godtycko, utan efter skäl; hwilket åter sätter förut wisa egenheter hos den, som wil ingå i någon borgerlig

gerlig näring. Dessa egenskaper böra af Lagstiftaren föreskrifvas; ty eljest hade wederbörande, hwilkom tillkommer, at lämna tilstånd, ingen grund at rätta sig efter. Det är äfwen så skadeligit för det allmänna, om hwar och en, som wil, får idka Fabrique, som det wore, at hwar och en finge brygga och baka til salu. Om en sådan oinskränkt frihet skulle tillåtas, så uphörde alla Privilegier och rättigheter, hwilka dock lägga grunden til människornas wälfärd i alla wälbestälta samhällen. Andra egenskaper fordras hos en Zökare, och andra hos en arbetare wid Fabriquerne: Den senare kan wara ganska skickelig i sin konst, och ändå odugelig at wara Fabriqueur. Ingen kan idka Fabrique, til det allmännas gagn och egen bättnad, som icke äger et tilräckeligt Capital, har förstånd och skickelighet at wara styresman öfwer andra, kan hålla bok och räkningar, samt har insigt uti handelsrörelser. Samma skilnad, som i Frankrike är emellan Maitre och Marchand Fabriquant, samma skilnad bör här wara emellan Förlagsmästare och Fabriques-Zökare. Det passas sig ej för vår hushåldning, at den förre får Privilegium til et werks upfattande för egen räkning; utan detta tilståndet bör allenast lämnas åt den senare, hwilken då sysselsätter så många Mästare och andra arbetare, som hans wilkor tillåta och affättningen medgifwer. En Fabriqueur bör hafwa tilräckelig tillgång på nödiga arbetare: derpå beror arbetslönernas större eller mindre dyrhet; och derpå åter warornas pris. Och i denna jämnförelsen säger jag:
at

at Fabriquerne wålmåga grundar sig på förmög-
 ne Jökare, men en myckenhet arbetare. En oin-
 skränkt slögde-frihet strider twårt emot Rikets wål-
 färd; ty den gör ostyrlige och vlydige arbetare, och
 är wållande at dese föreskrifwa sina husbönder la-
 gar, både i anseende til arbetslönerne och andra
 wiskor. Denna sjukdomen kan ej hjelpas genom fle-
 ra arbetares införskaffande utifrån; ty dese få sam-
 ma sinnelag, så länge samma oinskränkta frihet
 warar. Uti et folk- och näringslöst land är i syn-
 het nödigt, at dela folk efter näringarne, och dese
 efter folket; ty eljest saknas nödige gerningsmän
 på et ställe, hwaremot de kunna blifwa för många
 på et annat. Och när husbönder äro flere, än at
 hwar och en kan få så många tjenare, han behöf-
 wer, så blifwa de senare herrar i sielswa werket,
 när de förre äro det endast til namnet. När et
 Rikes slögde-waror äro sälgbara, så wål utom-
 som innomlands, så kan et fel i gransknigen emel-
 lan Jökare och arbetare wara mindre skadeligit.
 Men när tilwerkningen endast sträcker sig til inri-
 kes förbrukning, så kunna Fabriquerne ej hafwa
 bestånd, utan denna nödiga och försigtiga hushåld-
 ningen. För Sverige är det för sent, at tänka på
 utskepningen af wåstveri-waror, sedan alla Euro-
 päiska Riken börjat klåda sig sielswa, och innan
 fort ej låra behöfwa andras tilförsel af dessa wa-
 vor. Men at skicka dem til de öfriga werldenes de-
 lar, i någon betydande myckenhet, dertil fordras en
 hel annan handels-rörelse, än den wi nu åge, eller
 på hundrade år kunna få. När alla näringar lig-

ga i lågerwall, och alla hushålds = ämnen sakna et tilräckeligit antal arbetande händer, så fordras den största försigtighet i den allmänna hushåldningen, emedan man elsest kan riswa så mycket neder på den ena kanten, som man tänker bygga på en annan. Min tanka i anseende til Privilegiens utdelande är med få ord denna: Ut wiså egenskaper böra fastställas efter landets sticck och andra omständigheter, hwilka den bör åga, som wil få tillstånd, at drifwa werk för egen råkning; at ej något slutit antal bör utsättas wid någon af dese nåringar, utan hwar och en, som har bemålte egenskaper, dertil få frihet, när han det begärer; at icke eller något wist antal wäffstolar bör föreskrifwas, utan hwar och en få uppsätta och drifwa så många, som han har råd och lågenhet til; och sidst at Fabriques-Privilegier böra wara realia, eller at sielswa tillståndet til at idka Fabrique bör anses för en werkelig egendom, hwilken genom laga fang kan flyttas på en annan, med samma rättigheter och wilkor, som den förste innehafwaren erhållit.

Om Järn- och Metall-Fabriquerne har jag den tankan, at de böra blifwa en af Sveriges in-
drågtigaste nåringar i framtiden, til hwilken ända det wore wäl, om deras tilwerkningar kunde, ju förr des håldre, bringas til utskoppning. Det kan ock en gång blifwa möjeligit med Linne-wäfnader, när wi humnit skaffa oss tilräckeliga rudematerier dertil på egen bottn, och en myckenhet arbetande händer, at förädla dem til möjeligaste grad af fullkomlighet. Jag är ej deremot, at allehanda Lärster
til

tilverkas i alla hushåld, som hafwa tid dertil, så wäl til egen förbrukning, som til salu; men med andra wäfnader bör det senare ej tillåtas; ty dessa tåla icke et sådant kladdande, och förgaren, så wäl som säljaren finner sig på slutet derwid bedragen: den förre snart nog, men den senare icke förr, än både stads- och landmanna näringar stadnat i et allmänt klåperi och förwirring. Jccke ellet har jag något deremot, at hwar och en, som lärt konsten, at förädla Järn och andra Metaller, må äga frihet, sedan han sig derom hos wederbörande anmält, at drifwa werkstad för egen räkning, på allehanda fint smide, samt nipper och granlåt; ty som inrättningen sällan är kostsam, och af 10. plåtars rudematerie ofta kan tilverkas för några hundrade, ja tusende plåtars färdiga warer, så behöfwer man derwid ej frukta för Polypolier, i synnerhet om affigten är, at framdeles tänka på utskjoppning. Men til alla grofwa och medel-sorter af Järn- och Metall-tilwerkningar, fordras widlyftigare och kostsamare inrättningar, en stor myckenhet rudematerier, och således dryga förlager; hwarförutan dylige Fabriquer aldrig låra bringas til en önskelig högd, med mindre stycke-arbetet kommer i gång, hwartil åter behöfwes många arbetande händer; hwaraf följer, at wid denna näringen äfwenledes gällor, hwad jag förut andragit, nämligen: at desse Fabriquer böra drifwas genom så förmögne Fabriqueurer, men många arbetare.

Denna är min rena och upriktiga beklännelse: Skulle något derwid wara bortglömt, så låter en oswäldug Läsare kunna snart tillägga, hwad som fattas,

tas, när han ser mitt tänkesätt om denna saken i gemen. Jag skulle wäl undgådt, at så högeligen yrka på en sats, hwilken finner så många motsägare i wårt allmänna, om jag icke hade den fulla öfswertygelse, at här ej twistas om mindre än om Fabriquernes bestånd eller obestånd, och således om Rikets wälfärd, som derpå til en stor del beror. Jag känner stridskrifters öden, och wet, at deras uphofsman merendels ej dömas efter upsätet, utan efter förut fattade meningar om saken eller personen, som derom skrifwit: Och alt, som han sielf eller saken är behagelig eller icke, så blifwer ock hans öde derefter. Han blifwer i anseende dertil berömd eller lastad, älskad eller hatad; hans affigt eller upsät må för öfrigt wara hurudant det wil. Skäl jag wara så olyckelig at mishaga en del af wårt allmänna, för det jag förswarar en sats, hwilken til öfswertyrs finner flera motsägare än medhållare, så må det wara min tröst, at jag likwäl sagt, hwad jag bordt säga, efter den plikt, hwilken mig åligger, både som ämbetsman och som medlem i samhället. Så mycket bör jag dock lägga härtil, at saken förtjenar all upmärksamhet: Inga egna affigter hafwa twungit mig til at skrifa, icke eller har jag blifwit derom anmodad; utan det har stede af eget bewäg och endast af ömhet för det meniga bästa. Alt hwad jag åstundar tillbaka, är, at mine tankar måge läsas med samma estertanka och ömhet för Rikets wälfärd, som jag dem skrifwit: det är en plikt, hwilken jag har rättighet at fordra; ty endast med detta wilforet underkastar jag denna och min förra skrift Mina Läsares ömdöme, och då kan jag med trygghet afbida et öwäldigt utslag i saken.

